

Завершуючи розгляд цього питання, акцентуємо увагу на пріоритетності окремих напрямків аналізованої діяльності з протидії злочинності. На наше глибоке переконання, у контексті створення широкої, глобальної системи протидії злочинності певна перевага повинна бути надана саме профілактичним процедурам, адже у порівнянні з іншими тактичними засобами їм притаманні менш агресивні, більш толерантні соціальні форми протидії.

Сприяючи реалізації охоронних функцій опосередковано та більш тривало у часових межах, профілактика злочинів є магістральним напрямком соціальної практики, який повинен розвиватись адекватно іншим процесам суспільного розвитку. Основу ж цієї діяльності мають складати соціальні інститути та відповідні заходи, а пріоритет має надаватись широкому залученню громадськості до профілактичних процедур.

Список літератури: 1. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика // Право і безпека. 2004. № 3'3. 2. Павленко Р. Тлумачення та використання превентивної термінології у кримінології // Право України. 2005. № 7. 3. Курс кримінології: Загальна частина: Підруч.; У 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. К., 2001. Кн. 1. 4. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел: Лекция. М., 1984. 5. Аванесов Г. А. Криминология. М., 1984. 6. Долгова А. И. Организация предупреждения преступности с учетом детерминации // Вопросы борьбы с преступностью. М., 1988. Вып. 47. 7. Криминология и организация предупреждения преступлений: Учеб. пособ. для слушателей Академии МВД России / Под ред. проф. Э.И. Петрова. М., 1995.

Надійшла до редколегії 12.10.07

Є. О. Шевченко

ПРАВОВА ПРИРОДА СТАДІЇ ВИКОНАННЯ ВИРОКУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗМІСТ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

Наукові проблеми, пов'язані зі статусом, функціями, змістом діяльності та колом повноважень суду в стадії виконання вироку, постанови та ухвали у сфері кримінального судочинства, набувають особливої актуальності в умовах судово-правової реформи та становлення незалежної судової влади в Україні.

До дослідження питань, що стосуються виконання вироку, ухвали, постанови суду, зверталися такі вчені, як: В. Н. Бібіло, Ю. М. Грошевий, В. Т. Малярєнко, Є. А. Матвієнко, А. І. Мінєнок, В. В. Ніколюк, І. Д. Перлов, В. І. Пінчук, М. К. Свиридов, М. С. Строгович, Д. В. Тулянський, І. О. Харченко, М. І. Царьов, М. О. Чельцов, В. Швецов та ряд інших. Аналіз робіт із даної проблематики дає підстави стверджувати про дискусійність питання щодо сутності виконання вироку, ухвали, постанови суду, його предмета, місця в системі кримінального процесу, співвідношення із безпосередньою реалізацією покарання, що не дозволяє сформуванню достатньо повне та обґрунтоване уявлення про

діяльність суду у цій стадії [1, с. 7–19]. Наведене вказує на певну фрагментарність вивчення в науці змісту діяльності, яка виникає після прийняття судом підсумкового рішення у кримінальній справі. Тому, взявши за мету визначення шляхів удосконалення правового регулювання діяльності суду в стадії виконання вироку, постанови і ухвали та підвищення її ефективності, основне завдання статті вбачаємо в аналізі двох взаємопов'язаних питань: про правову природу стадії виконання вироку та її вплив на зміст процесуальної діяльності суду.

Переважає більшість науковців у понятті «виконання вироку» вбачають дві складові: процесуальну (діяльність суду) і фактичну (діяльність адміністративних органів) [2, с. 7–8; 3, с. 10; 4, с. 8]. Саме ця обставина істотно впливає на загальний стан правового регулювання діяльності з виконання вироку і не дає можливості сформувати повне і обґрунтоване уявлення про судочинство у сфері виконання вироку [1, с. 18–19]. Залежно від того, як розмежовується процесуальна і фактична діяльність різних державних органів у процесі виконання покарання, можна виділити декілька підходів до визначення сутності стадії виконання вироку, постанови і ухвали суду, що зустрічаються в літературі.

Один з них – вузький. Свого часу М. С. Строгович вказував, що виконання вироку – це остання стадія кримінального процесу, який вважається завершеним у той момент, коли суд звернув вирок до виконання. Коли суд, фактично вирішивши кримінальну справу, завершив встановлення кримінально-правового відношення між особою та державою, то відповідно і потреба у подальшій процесуальній формі реалізації кримінальної відповідальності відпадає [5, с. 93]. Такий підхід фактично призводить до відмови від стадії виконання вироку, постанови і ухвали у кримінальному судочинстві та значно обмежує можливості особи використовувати саме процесуальні засоби захисту своїх прав та законних інтересів при виконанні вироку.

Прибічником широкого підходу є М. О. Чельцов [6, с. 475–476], який включав до змісту даної стадії фактично все, що було пов'язане з реалізацією вироку, а не тільки кримінально-процесуальну діяльність [7, с. 9]. Вчений вважав виконання вироку комплексним правовим явищем. Водночас, у такому разі дійсно важко провести межу між предметом кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого регулювання.

Ще один підхід втілюється у позиції, зокрема, І. Д. Перлова, який включав до змісту стадії виконання вироку як заключної та самостійної стадії процесу звернення вироку до виконання, контроль суду та прокурора за зверненням вироку до виконання і законністю його виконання, судові рішення у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку питань, які виникають у про-

цесі виконання вироку [2, с. 13]. Ця позиція є класичною, нею в подальшому, з невеликими розбіжностями, стали оперувати практично всі юристи, які досліджували дане питання [1, с. 12; 7, с. 9].

В. В. Ніколюк сформулював висновок про недоцільність включення цієї стадії до системи кримінального процесу і запропонував розглядати її як окремий вид діяльності – кримінально-виконавче судочинство [1, с. 44–45, 51–52]. Обґрунтування В. В. Ніколюком кримінально-виконавчого судочинства як окремого виду діяльності мало місце з урахуванням низки критеріїв, які ми спробуємо проаналізувати та переосмислити.

Вчений, розглядаючи виконання судового рішення як особливу та відносно відокремлену від кримінально-процесуального порядку діяльність суду, порівнював її з окремим провадженням у цивільному процесі. Зокрема, ст. 234 ЦПК України визначає, що окреме провадження – це вид неповідомного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Наведене вказує, що в окремому провадженні у цивільному процесі розглядається специфічна група питань (ч. 2 ст. 234 ЦПК України), що мають самостійне значення і, фактично, не пов'язані із наявністю попереднього рішення суду, яке обумовлювало б необхідність їх постановки та вирішення. Навпаки, кримінально-процесуальна діяльність суду у стадії виконання вироку безпосередньо пов'язана із наявністю попереднього судового рішення у справі (вироку, ухвали, постанови), є його продовженням, реалізуючись у процесуальній формі [8, с. 101]. До того ж стосовно рішення, прийнятого в окремому провадженні цивільного процесу, можуть виникати процесуальні питання, пов'язані з його виконанням. Порядок їх вирішення регламентується розд. VI ЦПК України «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб)». Саме цей розділ і може бути зіставлений із гл. 33 КПК «Виконання вироку, ухвали і постанови суду». Тому особливості провадження з виконання підсумкового рішення суду у кримінальних справах ще не означають його відмежування від загальної системи кримінального процесу.

В. В. Ніколюк, обґрунтовуючи свою позицію, акцентував також увагу на відмінності завдань, які стоять перед провадженням у кримінальній справі, та завдань стадії виконання вироку. На наш погляд, аргумент науковця базується лише на тому, що завдання кримінального судочинства (ст. 2 КПК України) фактично сформульовані стосовно провадження у кримінальній справі. Але

погодимося із думкою Д. В. Тулянського, який вважає, що стадійність як характерна ознака процесу може мати місце і поза кримінальною справою, коли самої справи вже або ще немає (наприклад, стадія порушення кримінальної справи), не існує, однак стадія як відокремлений етап має місце [7, с. 23].

Останній критерій, наведений В. В. Ніколюком, – це близьке примикання стадії виконання вироку, ухвали, постанови суду до кримінально-виконавчої діяльності. Він зазначає, що ця стадія у зовсім іншій площині стосується того ж суб'єкта, який був засуджений у вже завершній кримінальній справі, а сама діяльність суду тісно та близько стикається з іншою сферою діяльності державних органів – безпосередньою реалізацією покарання [1, с. 35]. Частково це так, рішення дійсно приймаються щодо тієї ж особи, але ми ведемо також мову про реалізацію саме процесуального рішення (вироку, ухвали, постанови) як наслідку кримінально-процесуальної діяльності, а не виконавчої.

У позиції В. В. Ніколюка, на наш погляд, центральним моментом є саме поняття «виконавче» відносно судочинства, що вказує на виконання, фактичну реалізацію, фізичне вчинення певних дій на підставі вироку суду. Ми вважаємо, що поняття «виконавче» більше стосується не кримінально-процесуальної діяльності, а діяльності суду, пов'язаної з порядком і умовами виконання та відбування кримінальних покарань – кримінально-виконавчої діяльності (ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України). Тому ознаки, на підставі яких В. В. Ніколюк відмежовує стадію виконання вироку, постанови, ухвали суду від кримінального судочинства, не можна визнати достатніми, щоб дійти такого ж висновку. До речі, і сам науковець вказує, що врегульованість багатьох сторін кримінально-виконавчого судочинства процесуальним законодавством робить його складовою частиною кримінального процесу, де воно посідає, однак, самостійне місце [1, с. 52].

Як було зазначено вище, стадія виконання вироку, ухвали і постанови суду не всіма науковцями однозначно сприймається як така, що пов'язана виключно із кримінально-процесуальною діяльністю. Разом з тим на підставі аналізу точок зору, що висловлені в науці з цього приводу, можна вважати, що діяльність суду та інших посадових осіб, за участю юридичних осіб і громадян, з вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку, по суті, є частиною кримінального процесу й утворює окрему його стадію.

До того ж цей висновок базується на таких аргументах: 1) історична традиція – виконання вироку у різні часи було невід'ємною частиною кримінального судочинства [9]; 2) правова природа принципів організації діяльності в цій стадії – зокрема, відмінності у самій сутності ст. 5 КВК України «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування по-

карань» та відповідних статей Конституції України (ст. ст. 29, 30, 31, 62, 63, 129) і КПК України (ст. ст. 14–22), на що звертається увага і в літературі [7, с. 27–28]; 3) незалежність судової влади, що пов'язується із виключністю судових рішень, зміна яких суб'єктами адміністративної юрисдикції практично виключається; 4) практика правового регулювання цієї стадії в інших державах – порівняльно-правовий її аналіз вказує, що у переважній більшості країн вона входить до системи кримінального судочинства [10]; 5) наявність процесу доказування – вирішення питань, що виникають у зв'язку із постановленням судом вироком, пов'язано з дослідженням та доведенням їх юридичного значення, що відбувається в суто процесуальній формі; 6) системність кримінального судочинства – логіка його побудови як певної системи, порядку дій вимагає включення діяльності з розв'язання питань стосовно виконання рішення суду саме до системи кримінального процесу; 7) правова природа статусу суб'єктів діяльності з виконання вироку – він, в переважній більшості, врегульований нормами кримінально-процесуального права; 8) наявне розмежування сфер (предмета) правового регулювання між кримінально-виконавчим правом та кримінально-процесуальним правом – перше регулює безпосереднє виконання та відбування кримінальних покарань, а друге – порядок вирішення питань, які постають у зв'язку із необхідністю реалізації судового рішення [7, с. 32].

На підставі вищевикладеного зазначимо наступне: у межах кримінального судочинства має місце діяльність суду, а також інших суб'єктів, що пов'язана із наявністю вироку, ухвали, постанови суду, ця діяльність за своєю сутністю є кримінально-процесуальною і утворює окрему стадію – стадію виконання вироку, ухвали, постанови суду.

Критерій, який би уможливив встановлення змісту діяльності суду в цій стадії, пов'язується нами із наявністю ознак, які б відокремлювали її від різноманітних форм та видів діяльності інших органів держави, які теж обумовлені виконанням вироку.

Так, Є. А. Матвієнко та В. Н. Бібіло звертали увагу на необхідність розмежування понять «виконання вироку» і «виконання покарання» [3, с. 24–25]. Вважаємо, що такий підхід в цілому є методологічно правильним. Зокрема, цей висновок можна обґрунтувати, проаналізувавши ст. ст. 1, 4 КВК України та статті гл. 33 КПК. КВК України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань, підставою чого є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, що містять його владне розпорядження щодо необхідності вчинення певних дій, у тому числі і органами Державного департаменту України з питань виконання покарань. Але вирок може бути пов'язаний і з низкою інших обов'язкових до виконання рішень, які ніяк не стосуються

покарання (наприклад, виправдувальний вирок (ч. 5 ст. 404 КПК України)).

Таким чином, ознакою, що дозволяє відмежувати діяльність суду від діяльності інших державних органів та їх посадових осіб, що відбувається у зв'язку із виконанням його рішення по суті справи, треба вважати ті дії суду, що стосуються формування та забезпечення належних умов для правильної реалізації його владного розпорядження, що знайшло своє відображення у процесуальному рішенні – вирoku, постанові або ухвалі. На це звертається увага в більшості наукових праць, що присвячені питанням кримінально-процесуальної діяльності в стадії виконання вирoku [1, с. 54; 2, с. 12; 3, с. 10; 4, с. 39–40]. Рішення суду виступає як певний фактор, яким передбачається подальша поведінка засудженого або виправданого, а також обумовлюються дії органів та установ, на які покладено його виконання.

На нашу думку, ще одним аргументом є те, що суд (суддя) вчиняє відповідні процесуальні дії лише у випадках, коли виникає така необхідність [2, с. 19; 4, с. 20]. Тривалість стадії виконання вирoku не тотожна фактичному відбуванню покарання, вона лише здійснюється в цих межах. Діяльність виникає та закінчується у міру виникнення та вирішення процесуальних відносин, які пов'язані із виконанням вирoku [3, с. 21].

Більшість учених характеризують фактичну діяльність з виконання вирoku як адміністративну (повноваження виконавчої влади), яка за своїм характером та змістом відрізняється від процесуальної діяльності суду (повноваження судової влади) [2, с. 7–8; 4, с. 29]. Підставою ж появи цієї адміністративної діяльності є підсумкове рішення суду, яким визначено суб'єктів виконавчої влади, котрі повинні виконати його владне розпорядження. У такому контексті можна вести мову про те, що адміністративна за своїм характером діяльність, що спрямована на забезпечення виконання судового рішення, є похідною від нього.

Підкреслимо, що в стадії виконання вирoku суду предметом його діяльності є остаточне рішення у справі, яке складається з двох аспектів: процесуального (акт правосуддя, що містить владний припис) та кримінально-правового (визнання особи винною у вчиненні злочину та призначення їй покарання або виправданя). Тому діяльність суду у цій стадії спрямована на забезпечення належного виконання його владного рішення, що є кримінально-процесуальним за своїм характером. Відповідно, коли виникають обставини, що передбачені законом (ст. ст. 78, 81, 82, 83 84 КК України), така діяльність здійснюється в такому ж самому порядку – кримінально-процесуальному. М. К. Свиридов пояснює це тим, що рішення у вирoku про призначення покарання – це певний прогноз, де у подальшому, під час реалізації кримінальних

правовідносин, виникають обставини, що обумовлюють необхідність зміни змісту існуючих кримінально-правових відносин або їх дострокового припинення, а для їх застосування закон передбачає кримінально-процесуальну форму, що відповідає характеру зв'язків між матеріальним та процесуальним законом [4, с. 39–40]. Змінити це кримінально-правове правовідношення не може жоден державний орган, це виключна прерогатива суду (ст. 124 Конституції України, ч. 1 ст. 74 КК України). Для встановлення та реалізації наслідків дії відповідного юридичного факту суд повинен як дослідити певні обставини, так і забезпечити їх виконання, прийнявши відповідне рішення. Така діяльність може мати місце лише в умовах «належної судової процедури». У такому контексті ми можемо вести мову про те, що діяльність суду, яка відбувається у зв'язку із постановленим ним вироком, є, за своєю сутністю, процесуальною формою управління реалізацією владного припису, що міститься в рішенні цього органу.

На підставі вищенаведеного можна дійти висновку, що діяльність суду в стадії виконання вироку є: а) необхідною умовою формування та забезпечення правильної реалізації його владного розпорядження, а також засобом управління його реалізацією; б) формою вирішення питань, що виникають у зв'язку із набранням вироком законної сили та обумовлених цим правових наслідків; в) кримінально-процесуальною діяльністю за своєю сутністю, яка відбувається в межах окремої стадії кримінального процесу, реалізуючись у взаємозв'язку із діяльністю щодо виконання покарання, впливаючи на неї, але маючи свій предмет та засоби здійснення.

Встановивши специфіку діяльності суду в стадії виконання вироку, вважаємо за потрібне виявити, що саме є предметом його діяльності, на що вона спрямована, оскільки зміст дій суду повинен бути із чимось пов'язаний, спрямований на щось. В. В. Ніколюк стверджує, що зміст кримінально-виконавчого провадження, насамперед, визначається його предметом, тобто колом питань, які віднесено до компетенції суду [1, с. 54]. Ця позиція відображена і в більшості інших праць [2, с. 8–9; 3, с. 52–53; 7, с. 38–39; 11, с. 42–43]. Ми вважаємо, що така постановка питання про предмет діяльності суду в стадії виконання вироку, ухвали, постанови, коди він прив'язується до певного кола питань, не зовсім співвідноситься із самим поняттям «діяльність». На нашу думку, яка базується на попередніх результатах, предмет діяльності повинен мати єдину природу та бути однаковим для всієї діяльності суду в стадії виконання вироку. А наведена вище позиція такої характеристики не має. Взагалі вважаємо, що у вказаному підході має місце підміна понять, де «предмет діяльності» замінюється на «предмет дослідження», які не є тотожними. Наприклад, І. Д. Перлов прямо вказує на те, що стадія виконання вироку істо-

тно відрізняється від інших стадій кримінального процесу за предметом дослідження. У стадії виконання вироку немає єдиного предмета дослідження. Він визначається залежно від характеру питання, яке вирішується в даній стадії [2, с. 16].

Предмет дослідження обумовлений тим конкретним юридичним фактом, який потребує свого врахування, та є похідним від самого предмета діяльності. Ним визначається частина предмета діяльності, властивості якої мають юридичне значення та повинні бути виявлені за допомогою дослідження із використанням кримінально-процесуальних засобів доказування. Наприклад, є певна кримінальна справа (предмет діяльності), порушена за фактом вчинення злочину (конкретний юридичний факт), а вже стосовно неї виникають певні питання, які й вирішуються уповноваженим на те органом. Тому і в стадії виконання вироку, ухвали, постанови суду предмет діяльності повинен бути єдиним та цілісним за своєю матеріальною та правовою природою існування.

Вважаємо, що єдиним для всіх проявів цієї діяльності (звернення до виконання, вирішення питань під час виконання або після виконання), таким, що має єдину природу, є підсумкове рішення по суті справи, прийняте, як правило, у стадії судового розгляду. Усі питання, які виникають під час діяльності суду в стадії виконання вироку, пов'язані саме із наявністю цього рішення, бо його відсутність взагалі не дає підстав для жодних дій та рішень суду в межах цієї стадії, бо і самої стадії тоді не буде. Ми доходимо висновку, що предметом кримінально-процесуальної діяльності суду у стадії виконання вироку є його рішення, яким справа вирішена по суті. Саме щодо цього підсумкового рішення виникають ті питання, які в стадії виконання вироку, ухвали, постанови суду вирішуються в процесуальному порядку.

Встановлення предмета діяльності в цій стадії уможливорює більш чітке визначення її меж, а також доцільності чи недоцільності віднесення того або іншого питання до компетенції суду. Аналіз наукової літератури, де висвітлено коло юридично значимих питань, які вирішуються в стадії виконання вироку, свідчить, що вони, як правило, співвідносяться із етапами реалізації судового рішення [3, с. 67–71; 4, с. 110–111, 134, 199].

Розглядаючи поняття «сутність вироку», треба чітко встановити, яка його частина та властивість може бути предметом розгляду в стадії виконання вироку. Основну увагу приділимо саме вироку як основному рішенню суду першої інстанції (п. 12 ст. 32 КПК України). Ю. М. Грошевим відзначено, що вирок характеризує те, що це: 1) процесуальний акт суду першої інстанції, постановлений за результатом судового розгляду; 2) в ньому вирішуються питання про наявність або відсутність події злочину, про винність чи невинуватість підсудного в його вчиненні та про по-

карання. Ознаками вироку є: законність та обґрунтованість (внутрішні властивості), а також виключність, обов'язковість, законна сила (зовнішні властивості) [12, с. 108–109].

Більшість вчених поділяють точку зору, що у зв'язку із діяльністю суду, зокрема, у вирок вносяться певні зміни, але ці зміни не стосуються таких його характеристик, як законність та обґрунтованість. Дана позиція знайшла відображення в роботах І. Д. Перлова, М. К. Свиридова [2, с. 16; 4, с. 11–12]. Для виправлення неправосудного вироку існують апеляційна та касаційна інстанції. Питання про невинуватість або винуватість та про законність і обґрунтованість призначеного покарання вирішуватися в стадії виконання вироку не можуть. Що стосується зовнішніх властивостей (виключність, обов'язковість, законна сила), то вони є відображенням особливій правовій природі актів судової влади, її незалежності та особливого статусу в державі. Відповідно, вплинути на них суд, який діє в стадії виконання вироку, теж не може.

На підставі викладеного вважаємо, що предмет діяльності суду в стадії виконання вироку, ухвали, постанови – це підсумкове його рішення, яким завершено розгляд справи по суті. У зв'язку з цим пропонуємо назву цієї стадії викласти в такій редакції¹ «Виконання вироку, а також ухвал та постанов, якими справа вирішена по суті».

Як підсумок зазначимо, що наведення додаткових аргументів на користь позиції про процесуальну природу стадії виконання вироку, ухвали, постанови суду та визнання підсумкового рішення суду її предметом спонукає до детального дослідження питання про процесуальний статус суб'єктів, які беруть участь у цій стадії, та процесуальну форму реалізації їх повноважень.

Список літератури: 1. Николок В. В. Уголовно-исполнительное судопроизводство в СССР. Иркутск, 1989. 2. Перлов И. Д. Исполнение приговора в советском уголовном процессе. М., 1963. 3. Матвиенко Е. А. Бибило В. Н. Уголовное судопроизводство по исполнению приговора. Мн., 1982. 4. Свиридов М. К. Сущность и предмет стадии исполнения приговора. Томск, 1978. 5. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Том I: основные положения науки советского уголовного процесса. М., 1968. 6. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс. М., 1962. 7. Тулянский Д. В. Стадия исполнения приговора в уголовном судопроизводстве. М., 2006. 8. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. М., 2004. 9. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. СПб., 1995. 10. Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. М., 2001. ф11. Миненок А. И. Стадия исполнения приговора (проблемы повышения эффективности). Калининград, 1988. 12. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. Х., 1979.

Надійшла до редакції 17.10.07